

PRZEGLĄD ZACHODNI

M I E S I Ę C Z N I K

ROCZNIK XII

R O K 1 9 5 6

TOM III

(nr 9 — 12)

POZNAŃ

INSTYTUT ZACHODNI

1 9 5 6

swoj nieufny stosunek do materiałów pamiętnikarskich¹⁰. Tu wystarczy tylko zaznaczyć, że zdaniem recenzenta, nie mogą one stanowić wystarczającej podstawy do interpretacji prawnej Układów Jaltańskich i Poczdamskich.

Powyższe uwagi prowadzą do konkluzji, że omawiana publikacja ma niewątpliwie charakter rewizjonistyczny. Jest on umiejętnie maskowany pozorami obiektywizmu naukowego. Jednakże uważny i zorientowany w zagadnieniu czytelnik musi zwrócić uwagę na takie fakty jak np. jednostronne przedstawienie opinii angielskiej *Labour Party* — z uwypukleniem wystąpień antypolskich niektórych labourzystowskich posłów w Izbie Gmin i pominięciem stanowiska Attlee oraz Narodowego Komitetu Wykonawczego. Niezależnie jednak od rewizjonistycznego piętna recenzowana publikacja posiada szereg bezspornych walorów: już sam fakt zebrania rozproszonej w różnych zbiorach i często trudno dostępnej dokumentacji dotyczącej genezy granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej należy ocenić pozytywnie. Do tego dochodzą zalety wydawnicze i techniczno-naukowe omawianego zbioru.

Ukazanie się tej pracy winno być dla nauki polskiej bodźcem do znacznie skuteczniejszego niż dotąd, gruntownego opracowania zagadnienia granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej, abyśmy byli w stanie przeciwstawić się tezom rewizjonistycznej nauki niemieckiej, która posiada obecnie duży wpływ na kształtowanie się poglądów opinii publicznej, zwłaszcza w państwach kapitalistycznych.

Bolesław Wiewióra

KOMITET REDAKCYJNY

Kazimierz Piwarski — przewodniczący, Tadeusz Cyprian, Witold Jakóbczyk,
Zdzisław Kaczmarczyk, Alfons Klafkowski, Gerard Labuda, Janusz Pajewski,
Michał Pollak, Mieczysław Suchocki, Jan Wąsicki
Korektorzy naukowci: Maria Morkowska, Marian Pachucki.

JAN KOWALIK, Polska w bibliografii powojennych Niemiec (1945—1953). Paryż 1955, uzupełniona odbitka z „Kultury” s. 37, nlb. 1.

Bibliografiami zachodnio-niemieckimi zaczęto się u nas w kraju interesować¹ dopiero od niedawna, choć w dużej mierze dotyczą one Polski a zwłaszcza naszych Ziemi Zachodnich. Wbrew pozorom przyświecają im nie naukowe, lecz polityczne cele i służą one za podstawowe źródła dokumentacyjne do szeroko rozwiniętej w Niemieckiej Republice Federalnej akcji rewizjonistycznej wobec naszych Ziemi Zachodnich. Przed ostatnią wojną Instytut Polityki Światowej w Stuttgarcie opracował szereg bibliografii retrospektywnych dotyczących Polski ze szczególnym uwzględnieniem stosunków politycznych, gospodarczych i społecznych, które opublikowano dopiero w okresie wojny² przez placówkę wydawniczą tegoż Instytutu (*Weltkriegsbücherei*). Opracowano je niewątpliwie w związku z planowaną agresją i trwałą okupacją ziem polskich, aby ułatwić przyszłym zarządom hitlerowskim pracę na przewidzianych dla nich stanowiskach. Podobne skojarzenia nasuwają się przy przeglądaniu niektórych bibliografii publikowanych w rewizjonistycznym Instytucie Herdera w Marburgu, skoro dla ich autorów obecne państwo polskie zamyka się w granicach identyfikowanych niemal z obszarem... Generalnej Guberni³, gdy Instytut stuttgarcki uwzględniał jeszcze dla Polski granice przedwojenne.

W minionym okresie wskutek polityki sztucznego odgraniczania nas od Zachodu odczuwaliśmy brak bliższych informacji o wydawnictwach z zakresu bibliografii

¹⁰ Patrz „Sprawa granicy polsko-niemieckiej w rokowaniach wielkich mocarstw podczas II wojny światowej”, Przegląd Zachodni 1956, nr 3/4.

¹ Karol Maleczyński, Sobótka, R. 9: 1954, z. 1, s. 176—178; Jerzy Serczyk, Zachodnio-niemieckie bibliografie o Polsce. Kwartalnik Historyczny, R. 63: 1956, nr 2, s. 249—254; Franciszek Szymiczek, Zachodnio-niemieckie wydawnictwa bibliograficzne. Przegląd Zachodni, R. 12: 1956, nr 3—4, s. 423—427.

² Por. tytuły tych publikacji, opracowanych przez Gunzenhäusera — w recenzji Bibliografii bibliografii polskich Hahna, drukowanej w Przeglądzie Zachodnim R. 12: 1956, nr 9—10, s. 162.

³ Herbert Rister, Schrifttum über Polen 1943—1951. Marburg/Lahn 1953, s. VIII, 147; Toż, [za lata] 1952—1953. Marburg/Lahn 1955, s. IX, 207.

do Niemiec do 1943 r., Konferencja Teherańska, Rokowania o Polskę z początkiem 1944 r., Rokowania o Polskę w połowie 1944 r., Rokowania o Polskę pod koniec 1944 r., Alianckie plany w stosunku do Niemiec w 1944 r., Konferencja Jałtańska, Od Jałty do Poczdamu, Konferencja Poczdamka, Interpretacja Poczdamu. Układ rozdziałów jest chronologiczny i można nawet mówić o próbie periodyzacji genezy granicy Odra-Nysa Łużycka. W każdym rozdziale zestawione są materiały dotyczące omawianego okresu, co na ogół jest konsekwentnie w książce przestrzegane⁴. Pod względem technicznym publikacja opracowana jest wzorowo. Skala źródeł, z których korzystali autorzy zbioru, jest imponująca i można tylko stwierdzić, że ukazanie się tej publikacji musi wywrzeć duże wrażenie nawet na czytelniku niemieckim, który przecież od lat jest oswojony z akcją rewizjonistyczną, skierowaną przeciw powojennej granicy polsko-niemieckiej. Czytelnik polski będzie natomiast odczuwał tym większy żal i rozczarowanie, że dotychczas w nauce polskiej brak jest opracowań, które by przekonywająco udokumentowały nasze stanowisko wobec granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej.

Pozostaje do oceny strona merytoryczna recenzowanej publikacji. Należy przyznać, że autorzy nie posunęli się do łatwych uproszczeń i zafalszowań. Wśród zamieszczonych materiałów znalazły się nie tylko takie, które popierały tezy rewizjonistyczne, lecz są również dokumenty uzasadniające polskie prawa do Ziemi Zachodnich. Nie oznacza to wszakże, iż zestawienie dokumentów w publikacji pozbawione jest celów propagandowych. Zwraca np. uwagę, że w rozdziale XIV (Interpretacja Poczdamu) zabrakło materiałów określających stanowisko radzieckie i stanowisko francuskie, przedstawione na konferencji moskiewskiej Rady Ministrów Spraw Zagranicznych w 1947 r. W rozdziale VIII (Rokowania o Polskę w połowie 1944 r.) nie uwzględniono programu Narodowego Komitetu Wykonawczego *Labour Party*, przedstawionego na konferencji, która odbyła się w Londynie w dniach 29 V — 3 VI 1944 r. A przecież w tym programie pt. „Międzynarodowy układ powojenny” (*International Post-War Settlement*) zawarty jest postulat przesiedlenia do Niemiec wszystkich mniejszości niemieckich zamieszkujących środkową Europę⁵. W rozdziale XII (Od Jałty do Poczdamu) zabrakło również bardzo charakterystycznej wypowiedzi ówczesnego przywódcy *Labour Party*, Attlee, podczas debaty w Izbie Gmin w dn. 1 III 1945 r., w której Attlee — przyszły premier rządu brytyjskiego — podkreślał związek między decyzjami w sprawie zachodniej granicy Polski a zagadnieniem bezpieczeństwa w Europie⁶.

Poza tymi lukami w dokumentacji należy również zwrócić uwagę na pewne niedokładności źródłowe. Autorzy pracy przy referowaniu poglądu gen. Sikorskiego na sprawę powojennej granicy polsko-niemieckiej, przedstawionego prezydentowi Rooseveltowi podczas wizyty Sikorskiego w Waszyngtonie w grudniu 1942 r., posłużyli się artykułem A. Bregmana z Dziennika Polskiego z dn. 9 XII 1952 r. Źródło to, jak stwierdza poważna uczona angielska, jest niedokładne⁷. I wreszcie jeszcze jedna uwaga: wśród materiałów zebranych w omawianej pracy poważną ilościowo pozycję zajmują pamiętniki polityków amerykańskich, angielskich i polskich (emigracyjnych). Na ogólną liczbę 171 cytowanych fragmentów 60 stanowią materiały pamiętnikarskie. Autor recenzji miał już w innym miejscu okazję określić

ukazujących się w Niemieckiej Republice Federalnej. Wyreca nas w tym dotychczas polska emigracja polityczna, która umożliwiła druk ciekawych i bardzo dla nas cennych publikacji Jana Kowalika.

Już w 1949 r. zaczął Kowalik publikować na łamach paryskiej Kultury zestawienie bibliograficzne „Polonica niemieckie od 1 IX 1939 do 31 XII 1948”⁴, przerwane na literze „k”, które następnie ukazało się w całości w 1952 r. jako osobna publikacja⁵. Autor zestawiał w niej 1500 pozycji przeważnie drukowanych w języku polskim, i to w okresie powojennym. Drugą bibliografię opracowaną w mało u nas spotykanej formie sprawozdawczo-krytycznej pt. „Polska w bibliografii powojennych Niemiec (1945—1953)” drukował Kowalik początkowo także w Kulturze⁶, lecz redakcja przerwała jej druk w odcinkach na ósmym rozdziale, a następnie wydała ją jako uzupełnioną odbitkę (czego w tytule nie zaznaczono).

Praca Kowalika składa się z dwunastu rozdziałów, mających przeważnie, z wyjątkiem ostatnich, charakter rzeczowy. W rozdziale pierwszym zatytułowanym „Prace przedwojenne” omówiono nazbyt może lakonicznie niemieckie bibliografie przedwojenne oraz wydane w okresie ostatniej wojny, ograniczając się przeważnie do podania tematyki i nazwisk autorów. Szkoda, że autor nie podał chociaż w opisach skróconych tytułów i miejsc wydania tych bibliografii, gdyż nawet posługując się ostatnio wydaną Bibliografią bibliografii polskich W. Hahna nie można odszukać tytułów szeregu pozycji (np. o Górno-śląskiej Konwencji Genewskiej — Urbanka, mniejszościach narodowych w Polsce — P. H. Seraphima, o Wielkopolsce i Pomorzu — Giese, Hein, La Baume, Müller, Postma itd.) W drugim rozdziale autor omówił powojenne niemieckie bibliografie bieżące druków zwartych, ukazujące się w Niemieckiej Republice Federalnej (Frankfurt/M.) i Demokratycznej (Lipsk), oraz specjalne bibliografie bieżące wydawane przez czasopisma a odnoszące się do naszych Ziemi Zachodnich (*Christ Unterwegs*), współczesnej historii (osobny dział polski w *Bibliographie zur Zeitgeschichte*, wydawanej przez *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*) i in.

Rozdział trzeci zajmuje się bibliografiami dotyczącymi ogólnie „niemieckiego wschodu”. „Pojęcie „niemieckiego wschodu” — pisze autor na s. 7—8 — nie rewidowane przez niemiecką geografię polityczną od lat, interpretowane bywa tu z wielką swobodą, co łatwo sprawdzić, przeciwstawiając sobie kilka publikacji bibliograficznych z tego zakresu; dlatego też pojęcia „niemiecki wschód” używać będziemy li tylko w cudzysłowie. „Wschód niemiecki” autora pokrywa się na ogół z terenami, które Niemcy utracili w wyniku drugiej wojny światowej” — pisze Kowalik w odniesieniu do bibliografii H. Ristera: *Schrifttum über den deutschen Osten (1945—1951)*⁷, w innej jednak bibliografii tegoż autora⁸ jest on identyczny niemal z ostatnim zaborem hitlerowskim. Więcej miejsca autor poświęca bibliografii Herberta Marziana „*Ostdeutsche Bibliographie*”, wydawanej rokrocznie przez rewizjonistyczną organizację „*Göttinger-Arbeitskreis*” w *Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg*, zwracając uwagę, że wśród jej podrozdziałów wymieniono obok zatytułowanego „Polen” także „Westpreussen”, „Posen”, „Schlesien”, „Grenzmark Posen-Westpreussen” i in. Ponadto autor wymienił jeszcze 9 tytułów pomniejszych bibliografii, do których można by dorzucić jeszcze następujące:

Kurt Forstreuter, Gerhard Zimmermann, *Ostdeutschland und Randgebiete (Literaturbericht 1951)*. „*Blätter für deutsche Landesgeschichte*” Jg 89: 1952, s. 263—274.

⁴ *Kultura*, Paryż 1949, nr 9; 1950, nr 1, 4, 5, 6, 7—8 i 10.

⁵ Jan Kowalik, *Polonica niemieckie za czas od 1 września 1939 do 31 grudnia 1948 roku*. Paryż 1952. Instytut Literacki, s. 69, nłb. 3.

⁶ 1954 nr 12/86, s. 114—121; 1955 nr 1/87—2/88, s. 180—189; nr 3/89, s. 150—152, nr 4/90, s. 123—126 i nr 6/92.

⁷ Herbert Rister, *Schrifttum über den deutschen Osten (1945—1951)*. Sonderdruck aus *Zeitschrift für Ostforschung*. Marburg/Lahn 1953, s. 82.

⁴ Wyjątek stanowi fragment przemówienia min. Marshalla na moskiewskiej sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych z dn. 9 IV 1947, zamieszczony w rozdziale XIII (Konferencja Poczdamka), który zgodnie z przyjętą przez autorów zasadą winien znaleźć się w rozdz. XIV (Interpretacja Poczdamu).

⁷ Odnosny fragment tego programu patrz „Poczdamskie decyzje o granicy Odra Nysa Łużycka”, *Przegląd Zachodni* 1955 nr 5/6, s. 27, przyp. 13.

⁸ Zbiór Dokumentów pod red. J. Makowskiego, PISM, Warszawa 1947, nr 4, s. 195.

⁹ E. Wiskemann, op. cit., s. 72, przyp.

części Polski". Bibliografia Ristera, jak to autor słusznie zauważył, stara się przemilczeć szereg podstawowych zagadnień, np. zupełnie pomija akcję bojową polskich sił zbrojnych w kraju i za granicą w latach 1939—1945.

W omawianych wyżej rozdziałach autor zastosował słusznie najodpowiedniejszy podział rzeczowy i szkoda, że niekonsekwentnie obrał kryterium formalne dla rozdziałów: 8 (czasopiśmiennictwo), 10 (bibliografie personalne, druki urzędowe i zbiory dokumentów) i 11 (bibliografie bibliografij, katalogi biblioteczne i księgarskie), gdyż wszystkie bez wyjątku pozycje omówione w tych rozdziałach mogły być z powodzeniem włączone do poprzednich. Uwagi ogólne, którym poświęcono ostatni rozdział dwunasty, winny być raczej umieszczone na wstępie pracy, aby lepiej zorientować czytelnika w jej zakresie.

Sumienna i obiektywna praca Kowalika ogromnie wzbogaca naszą wiedzę w zakresie bibliograficznym, przynosząc nam 111 dokładnie opisanych i omówionych pozycji za okres 1945—1953, oraz nawiązuje do kilkudziesięciu pozycji wcześniej wydanych. W ciągu ubiegłych trzech lat liczba tych bibliografii wzrosła niewątpliwie w dwójnasób przynajmniej na odcinku zachodnio-niemieckich wydawnictw rewizjonistycznych, warto więc się pokusić u nas o zestawienie bibliografii niemieckich bibliografii o Polsce ogłoszonych w latach 1939—1956 z uwagi na powiązania większości bibliografii powojennych z wojennymi.

Trzeba jeszcze wspomnieć o innych pracach bibliograficznych Kowalika będących w druku oraz w stadium realizacji, gdyż prawie wszystkie dotyczą zagadnień polsko-niemieckich. W londyńskim Przeglądzie Zachodnim drukują mu w żółwym tempie selekcyjną bibliografię pt. „Granica Odry-Nysy w piśmiennictwie Niemiec-kiej Republiki Związkowej 1945—1953”¹⁹, obejmującą przeszło 600 pozycji. Redakcja zapowiedziała wydanie jej w formie odbitki w ograniczonej liczbie egzemplarzy. W chwili obecnej jest ona w całości dostępna na terenie Stanów Zjednoczonych (gdzie autor obecnie przebywa) dzięki powieleniu jej systemem mikrofilmowym. Zawiera ona druki zwarte, czasopisma i artykuły zebrane w następujących działach²⁰: 1. Bibliografia. 2. Biografia. 3. Dzieła podręczne. 4. Toponomastyka. 5. Dokumentacja. 6. Statystyka. 7. Religia. 8. Prawo. 9. Ekonomia. 10. Socjologia: a) ogólnie, b) przesiedleńcy (problemy konstytucyjne, prawne i administracyjne), c) przesiedleńcy (problemy ekonomiczne i statystyka). 11. Literatura piękna. 12. Tło historyczne i problemy polityczne. 13. Geografia i ludoznawstwo. 14. Przemysł i handel. 15. Gospodarka rolna i leśna. 16. Czasopisma i gazety. Serwisy i przeglądy prasowe. Bieżące tłumaczenia artykułów prasowych. 17. Indeks.

Świeżo autor przystąpił do powielania uzupełnień do tej bibliografii za lata 1954—1955, zawierających przeszło 2000 pozycji! Należałoby postarać się u nas o sprowadzenie chociaż po jednym mikrofilmie z każdej z tych bibliografii i sporządzenie w kraju kilkudziesięciu kopii na użytek ważniejszych bibliotek naukowych.

Godnym podziwu jest już wysiłek autora włożony w opracowanie czterech omówionych wyżej bibliografii, ale tutaj nie kończą się jeszcze jego zainteresowania. Opracowuje on ponadto: 1) bibliografię przekładów literatury polskiej na język niemiecki za lata 1945—1956, 2) bibliografię polskich dysertacji doktorskich na uniwersytetach zachodnio-niemieckich 1945—1956, 3) zachodnio-niemieckie druki seryjne na temat „Deutscher Osten” 1945—1956 i 4) bibliografię polonistów zagranicznych 1945—1956. Stan opracowania tych bibliografii nie jest jednakowy i musimy być wdzięczni autorowi, że wykończył najpierw bibliografie mające dla nas duże znaczenie naukowe i polityczne.

¹⁹ Dotąd ukazało się 8 odcinków w numerach: 12/59 (grudzień 1955), 1/60 (styczeń 1956), 2/61 (luty 1956), 3/62 (marzec 1956), 4/62 (kwiecień 1956), 6/65 (czerwiec 1956), 7—8/66—67 (lipiec—sierpień 1956), 10/69 (październik 1956), zawierających dopiero 209 pozycji, a więc trzecią część całości.

²⁰ Przegląd Zachodni, Londyn, R. 6 : 1955, nr 12/59, s. 10.

Prace bibliograficzne Kowalika oraz dzięki niemu poznane bibliografie zachodnio-niemieckie przypominają nam o karygodnych zaniedbaniach w dziedzinie bieżących bibliografii regionalnych, szczególnie na Ziemiach Zachodnich. Z chwilą bezsensownej likwidacji Instytutu Bałtyckiego i Śląskiego udaremniono publikowanie bieżących bibliografii regionu wielkopomorskiego i śląskiego, drukowanych w Jantarze²¹ i Zaraniu Śląskim²². Dotkliwej luki na tym odcinku nie mogą zapłacić odnośnie do Śląska historyczne bibliografie Maleczyńskiego²³ i Kocowskiego²⁴ oraz Ochońskiej i Sawickiej²⁵ ani wydane w związku z Sesją Naukową w Gdańsku „Materiały do bibliografii prac nad historią Pomorza wydanych w okresie dziesięciolecia 1944—1954”²⁶. Czas już najwyższy ożywić u nas publikowanie bieżących i retrospektywnych bibliografii regionalnych naszych Ziemi Zachodnich i zerwać z centralizacją bibliograficzną i komenderowaniem zaprowadzonymi w tej dziedzinie jak zresztą i w całej nauce polskiej.

Władysław Chojnacki

²¹ Witold Nowodworski, Bibliografia pomorska 1946—1947. Jantar R. 4 : 1946, z. 1, s. 96—100, z. 2, s. 117—141, z. 3, s. 98—113; R. 5 : 1947, z. 2, s. 161—175; R. 6 : 1948, z. 1, s. 99—109, z. 2, s. 203—214, z. 3, s. 332—339.

²² Ludwik Brożek, Bibliografia śląska za lata 1945—1946. Zaranie Śląskie, R. 18 : 1947, z. 1—2, s. 83—111.

²³ Karol Maleczyński, Bibliografia historii Śląska za lata 1939—1946. Wrocław 1954, s. 4 nlb., 167, 1 nlb.

²⁴ Bronisław Kocowski, Bibliografia historii Śląska za rok 1947. Dodatek do Sobótki R. 5 : 1950.

²⁵ Maria Ochońska i Franciszka Sawicka, Bibliografia Śląska za okres dziesięciolecia 1945—1955. (Druki zwarte z zakresu historii i sztuki). Kwartalnik Opolski R. 1 : 1955, nr 2, s. 226—254, nr 3—4, s. 237—257; R. 2 : 1956, nr 1, s. 286—302.

²⁶ Opracowane w Zakładzie Dokumentacji I. H. P. A. N. [w Krakowie] i wydane na powielaczach w ilości 250 egzemplarzy (s. 147).

Z kroniki naukowej

WSPÓŁPRACA POSTĘPOWYCH HISTORYKÓW NIEMIECKICH Z HISTORYKAMI POLSKIMI

W dniach od 14—17 listopada br. odbyły się w Berlinie obrady drugiej konferencji Polsko-Niemieckiej Komisji Historycznej. Ze strony polskiej uczestniczyli w obradach: prof. prof. Grosfeld, Kieniewicz, Krauze, Kula, Leśnodorski, Piwarski, Popiołek, dyr. Altmann, doc. doc. Długoborski, Katz, Ryszka, Wilder, Zieliński. Ze strony niemieckiej: prof. prof. Kuczynski, Obermann, Schilfert, doc. Gentzen, dr Scheel i inni. Przewodniczył ze strony polskiej prof. dr B. Leśnodorski, ze strony niemieckiej prof. dr J. Kuczynski.

W żywych, prowadzonych w przyjacielskiej atmosferze dyskusjach omówiono szereg zagadnień dotyczących współpracy historyków polskich i niemieckich, rozwijających się coraz żywiej w ramach ogólnych kontaktów naukowych między Polską Ludową a NRD. Wyniki dyskusji zostały ujęte w formie rezolucji w protokole końcowym (*Schlussprotocoll*), który podajemy poniżej. Najwięcej uwagi skupiono na omówieniu dwu zagadnień. Pierwsze zagałę wypowiedź red. R. Goguela z berlińskiego *Institut für Zeitgeschichte* na temat „Odra-Nysa — granica pokoju, jej uzasadnienie w literaturze niemieckiej”. W szerokiej dyskusji na powyższy temat wypowiedzieli się niemal wszyscy uczestnicy konferencji, przy czym uwzględniono również niedawno opublikowaną angielską książkę (omówioną ostatnio na łamach Przeglądu Zachodniego) E. Wiskemann. Drugie zagadnienie stanowiła wszechstronna analiza tez zachodnio-niemieckiego historyka E. Meyera pt. „Über die Darstellung der deutsch-polnischen Beziehungen im Geschichtsunterricht”. Szersze wypowiedzi na temat powyższy wygłosili ze strony niemieckiej: prof. Schilfert i doc. Gentzen, ze strony polskiej: prof. Piwarski i prof. Popiołek. W dyskusji zabierał głos następnie szereg uczestników konferencji. Ogólnie stwierdzono, że tezy E. Meyera stanowią pewien postęp jako próba bardziej obiektywnego ujęcia stosunków polsko-niemieckich w przeszłości, utrudniona zresztą niewątpliwie odmiennym stanowiskiem metodologicznym autora w stosunku do dzisiejszej historiografii polskiej. Zaznaczono przy tym, że autor wykazał sporą dozę obiektywizmu w ujęciu zagadnień średniowiecznych, zeszedł jednak na ogół na pozycje nacjonalistyczne niemieckie w przedstawieniu zagadnień z historii nowożytnej i najnowszej. Dyskusja ta była szczególnie pouczająca, gdyż wskazywała, na jaką dozę obiektywnego ustosunkowania się do zagadnień polsko-niemieckich zdobyć się mogą ci historycy zachodnio-niemieccy, którym nie można zasadniczo odmówić dobrej woli.

Ogólne wyniki obrad ujęto w protokole końcowym.

Protokół końcowy

Drugiej Konferencji Polsko-Niemieckiej Komisji Historycznej

Druga Konferencja Niemiecko-Polskiej Komisji Historycznej odbyła się w Berlinie w czasie od 14—17 listopada 1956 roku.

W wyniku sprawozdań obu sekcji Komisja Historyczna stwierdza, że ogólnie biorąc jej działalność wydała dobre rezultaty oraz że współpraca polskich i niemieckich historyków poważnie posunęła się naprzód. Aby wysiłki te dały jeszcze większe rezultaty, zostały przyjęte na końcowym posiedzeniu Drugiej Konferencji w dniu 17 listopada następujące uchwały i zalecenia: